

ARAP BELAGATINDA BİÇİM ve ANLAM TARTIŞMALARI

İsmail GÜLER*

ÖZET

Bütün sanat eserlerinin bir biçimi ve bir de içeriği vardır. Edebiyat eseri de bir sanat eseri olarak bu iki öge ile varlık kazanır. Edebiyat eserinin içeriğini anlam, biçimini ise kelimeler ve cümleler oluşturmaktadır. Ancak edebi esere güzellik katan ögenin biçim mi yoksa içerik mi olduğu belagatta tartışılmış ve farklı zamanlarda değişik müellifler tarafından bu iki öğeden birine fazlasıyla vurgu yapılmıştır. Bu makalede konu ile ilgili görüş belirtmiş belagatçılardan üçünün görüşü temel alınarak konu işlenmeye çalışılmıştır.

SUMMARY

Form And Content Discussions in The Arabic Rhetoric

There is a form and a content in all works of art. The words/sentences and meaning are the form and content in literary works. Form and content or words/sentences and meaning have been discussed in the Arabic literature for a long time.

GİRİŞ

Edebiyatın amacı güzeli bulmak ve bulduğunu güzel bir biçimde aktarmaktır. Avrupa'da edebiyat "literature" olmadan önce "belles lettres" idi yani güzel eser, şaheser anlamına geliyordu. Arap edebiyatında da "edeb" kelimesine hem estetik hem de etik anlamlar yüklenmiştir. Bir yandan güzeli

* Yard. Doç. Dr., U.Ü. İlahiyat Fakültesi Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı

öte yandan iyiyi ifade eder. Tabii ki diğer sanatlar gibi edebiyatın da bir biçimi ve bir de içeriği vardır. Edebiyatta biçim lafızlarla içerik ise anlam ile sağlanır. Edebiyat güzelliğini bize hem biçimi hem de içeriği ile sunar. Bu yüzden edebiyatta lafızlar da anlam da önemlidir. İşte bu çalışma da Arap edebiyatında biçim ve içerikle ilgili görüşleri ve tartışma noktalarını ele almayı amaçlamaktadır.

1- BİÇİMCİ GÖRÜŞ

Lafız-mana ilişkisini ele alan yazarlar anlam karşısında lafızı yücelten önemli biri olarak el-Câhız'ı gösterirler ve onun;

"والمعاني مطروحة في الطريق يعرفها العجمي والعربي والبدوي والقروي والمدني. وإنما الشأن في إقامة الوزن، وتخير اللفظ، وسهولة المخرج، وكثرة الماء، وفي صحة الطبع وجودة السبك فإنما الشعر صناعة، وضرب من النسيج، وجنس من التصوير"

"Anlamlar ortadadır. Acem de Arap da köylü de şehirli de onları bilir. Mesele ölçüyü doğru koyabilmekte, lafız seçebilmekte, mahreçlerin rahat, ifadenin canlı, tabiatın salim, biçimlendirmenin iyi olmasındadır. Şiir bir sanattır ve bir tür dokuma ve tasvir etmedir." sözünü delil olarak öne sürerler.

Bu ifadeler bağlamından koparıldıkları için ilk bakışta el-Câhız'ın anlama önem vermediği anlaşılabilir. Ancak el-Câhız, Ebu Amr eş-Şeybânî'nin yeni duyduğu;

فإنما الموت سؤال الرجال

لا تحسبن الموت موت البلي

أفطع من ذلك لذلل السؤال

كلاهما موت ولكن ذاك

"Ölümü ölüm sayma. Gerçek ölüm el açmaktır. Her ikisi de ölümdür ancak bu ötekinden el açma düşkünlüğünden dolayı daha kötüdür." Dörtlüğünü çok beğenmesi üzerine yazdırmasından dolayı bu değerlendirmeyi yapmış ve yukarıdaki şiirin sahibinin asla gerçek bir şair olamayacağını söyleyerek şiirde anlama bakışı ile ilgili yanlış değerlendirmelerin yapılacağı yukarıdaki görüşlerini dile getirmiştir.¹ Görüldüğü gibi el-Câhız hikmetli, öğüt dolu bir sözün şiir kalıbına dökülmekle sanatsal değer kazanamayacağını ileri sürmekte, lafzın edebiyattaki önemini vurgulamaya çalışmaktadır. Çünkü ona göre lafızların doğru seçilebilmesi anlamın da doğru ve güzel olmasını sağlayacaktır;

¹ el-Hayevân, I/131

"وعلى قدر وضوح الدلالة وصواب الإشارة، وحسن الاختصار، وديقة المذخل يكون إظهار المعنى"

"Delalet ne kadar açık, işaret ne kadar doğru olursa, ifade ne kadar güzel kısaltılırsa ve giriş ne kadar isabetli olursa anlam o kadar açık olur."²

el-Câhız'a göre kelimeleri oluşturan harflerin birbirleri ile uyumlu olması gerekir, sıralama nasıl olursa olsun bazı harfler diğer bazılarının yanında güzel durmaz.³

Yine o, cümleyi oluşturan kelimelerin uyumu konusuna da değinmiş, birbiri ile uyumlu olmayan ve üvey kardeşler gibi aralarında 'tenâfur' bulunan kelimelerin oluşturduğu bir beytin söylenirken dile sıkıntı vereceğini ileri sürmekte⁴ ve kendince en güzel şiirin; parçaları uyumlu, söylenmesi kolay olan şiir olduğunu ve böyle bir şiirin dil üzerinde yağ gibi akacağını söylemektedir.⁵

el-Câhız'ın anlam konusunda yukarıda söylenen sözlerinin yanlış yorumlandığını ileri sürmüştük. Her ne kadar o, lafzın güzelliği üzerinde daha çok duruyor ise de anlamı tamamen göz ardı etmiş değildir. Lafız-mana dengesinin sağlanmasının güzellik açısından önemini vurgulamıştır. Örneğin o şöyle der "söz ancak anlamı lafzı, lafzı da anlamı ile yarışmadıkça ve lafzı kulağa anlamı ile aynı anda varmadıkça belagat ismini hak edemez.⁶ Sözün manası değerli, lafzı da belagatlı olursa yağmurun verimli toprakta yapacağı etkinin aynısını kalplerde yapacağını belirtir.⁷

el-Beyân ve't-Tebyîn'de Bişr b. Mu'temir'den yaptığı nakilde "kim güzel bir anlam dilerse ona güzel bir lafız arasın, çünkü iyi bir anlamın hakkı iyi bir lafızdır" der⁸ ve "الكل مقام من المقال" sözünü açarak avam yanında onların anlam ve lafızları ile havas yanında da onların anlam ve lafızları ile konuşmak gerektiğini söyler, ancak avama havasın anlamlarını anlayabilecekleri lafızlarla aktarmanın ayrıca bir ustalık gerektirdiğini kabul eder.

Görüldüğü gibi el-Câhız sadece lafzı yüceltmemiş lafız-mana dengesinin sağlanabilmesi için gerekli esasları tespit etmeye çalışmıştır.

² el-Beyân ve't-Tebyîn, I/55

³ A.g.e., I/51

⁴ A.g.e., I/49

⁵ A.g.e., I/50

⁶ A.g.e., I/81

⁷ A.g.e., I/61

⁸ A.g.e., I/95

2. ANLAMCI GÖRÜŞ

Güzelliğin tekil lafızda değil de lafızların bir araya gelmeleri sonucu ortaya çıkan anlamda olduğunu Abdulkâhîr el-Cürcânî söylemekte ve bu görüşünü Delâilu'l-İcâz adlı eserinde genişçe açıklamaktadır. el-Cürcânî lafzın tek başına fesahatinden bahsedilemeyeceği kanaatindedir. Kelimenin güzelliğinin diğer kelimelerle oluşturacağı uyumdan kaynaklandığı görüşündedir.⁹ Ayrıca o, el-Câhîz'in başta naklettiğimiz Ebu Amr eş-Şeybânî'nin şiir zevkini eleştirmek için söylediği ve lafza ve biçime öncelik verdiği sözlerini aktarıp eleştirisini yaptıktan sonra iki ibare arasında birinin anlamca diğerinden farklı bir tesiri olmadıkça farklı bir üstünlüğü de olamayacağını söyler.¹⁰ Buna örnek olarak da "كأن زيدا الأسد" ile "زيد كالأسد" cümlelerindeki teşbihi gösterir. Her iki cümlede lafız itibarıyla Zeyd'in aslana benzetilmesini ifade ederler. Ancak ikinci kalıpta anlam açısından farklılık vardır.¹¹

Ona göre "Kelimenin cümlede ifade edeceği anlama göre kazanacağı kalıp önceden tasarlanır ve kelimelerin birbirine katılması ile istenen anlam oluşturulur."¹² Cümledeki yerini düşünmeden şu lafız fasihtir diyen biri olmayacağı kanaatindedir.¹³

"وقيل يا أرض ابلعي ماءك ويا سماء اقلعي وغيض الماء وفضي الأمر واستوت على الجودي وقيل بعدا للقوم الظالمين"¹⁴

"Yere, "Suyunu çek!", göğe, "Ey gök sen de tut!" denildi. Su çekildi, iş de bitti; gemi Cudi'ye oturdu. "Haksızlık yapan millet Allah'ın rahmetinden uzak olsun" denildi." Ayetindeki kelimelerin bir araya gelerek oluşturdukların icazın kelimeler birbirinden ayrıldıktan sonra ortadan kalkacağını, kelimelerden herhangi birini tek başına ele aldığımızda o kelimedede fesahatten bahsedilemeyeceğini ileri sürer. Meselâ "ابلعي" kelimesini tek başına ele aldığımızda cümle içindeki güzelliğini kaybedeceği kanaatindedir. Ayetteki diğer kelimelere de aynı işlemi tekrarladıktan sonra "lafızlar tek başlarına birbirlerine üstün olmazlar"¹⁵ demektedir.

el-Cürcânî bu iddiasını iyice pekiştirmek için; eğer bir kelimenin güzel olması veya olmaması diğerleri ile oluşturduğu cümleden değil de sadece kendi başına lafzından anlaşılıysaydı bu kelime ya her yerde güzel olmalıydı

⁹ Delâilu'l-İcâz, s. 36

¹⁰ A.g.e., s. 199

¹¹ A.g.y.

¹² A.g.e., s. 35

¹³ A.g.e., s. 36

¹⁴ Hüd/44

¹⁵ Delâilu'l-İcâz, s. 38

veya olmamalıydı¹⁶ diyor ve bir kelimenin cümledeki yerini izah ederken “bu lafzı buraya şu özelliğinden dolayı koydum, demeyiz ama bu sözden kasıt şu olduğundan ve bu kelime de anlamca buraya uygun düştüğünden koydum” diyeceğimizi ve böylece lafızları bir araya getirirken anlamı esas alacağımızı¹⁷ ileri sürüyor. Ayrıca eski belagatçıların lafzın nitelikleri hakkında ileri sürdükleri güzellik ölçülerinin tümünün o lafzın cümle içindeki bulunduğu yere göre anlamından hareketle mecaz yoluyla lafza verilmiş nitelikler olduğunu söylüyor. Meselâ eğer bir lafız için “مَمَكَّنْ لَفْظٌ” denmişse lafzın anlamının kendisinden sonrası ile uyumlu olduğu için denmiştir. Yok eğer uygun değilse “تَابَ قَلْبُ لَفْظٌ” denir.¹⁸

el-Câhız’ın lafza önem verirken anlamı kesinlikle dışlamadığını görmüştük. Acaba anlama bu kadar önem veren el-Cürçânî lafza hiçbir değer vermemekte midir? Şimdi yine aynı eserini takip ederek bu konudaki görüşlerini bulmaya çalışalım. O, şiiri değerlendirirken kalıp ve biçime verdiği önemi de dile getirmekte, sözün bir tür biçimlendirme ve kalıba dökme olduğunu ve bunun gümüş ve altından yüzük ve bilezik yapmakla aynı olduğunu, bir yüzüğün güzelliğine bakarken nasıl ki yapıldığı gümüş veya altının kendisinden ziyade biçim ve işçiliğine bakıyorsak kelamın da güzelliğini anlamak için sadece anlamına değil biçimine de bakarız, demektedir.¹⁹ el-Cürçânî normal kişilerin ağızında sıradanlaşan bazı kelimelerin usta bir şair elinde kalıba dökülünce nasıl güzellik kazandıklarına şu örnekleri verir:

"الطَّبْعُ لَا يَتَغَيَّرُ وَلَسْتَ تَسْتَطِيعُ أَنْ تُخْرِجَ الْإِنْسَانَ عَمَّا جَبَلَ عَلَيْهِ"

“yaratılış değişmez insanı tabiatından çıkaramazsın” bu söz halkın ağızında sıradan bir sözdür. Fakat aynı söz el-Mütenebbi gibi bir usta elinde kalıba dökülünce aşağıdaki güzel halini alır:

‘يُرَادُ مِنَ الْقَلْبِ نَسْيَانُكُمْ وَتَأْبَى الطَّبَاغُ عَلَى النَّاقِلِ

“Kalbin sizi unutması isteniyor ama yaratılış zorlamaya gelmez.”

Yine düz bir ifade ile “Allah’ın bir adamda bütün güzellikleri toplaması garip değildir” demek başka Ebu Nuvas’ın dediği gibi:

لَيْسَ عَلَى اللَّهِ بِمُسْتَكْرَرٍ أَنْ يَجْمَعَ الْعَالَمَ فِي وَاحِدٍ

Aynı manayı şiir kalıbında demek daha başkadır.²⁰

¹⁶ A.g.e., s. 40

¹⁷ A.g.e., s. 42

¹⁸ A.g.e., s. 51

¹⁹ A.g.e., s. 196-197

²⁰ A.g.e., s. 324-325

3. SENTEZCİ GÖRÜŞ

Lafız ve anlam konusunda iki taraf olarak gösterilen el-Câhîz ve el-Cürcânî sonrası belagatçıları daha çok terkipçi bir tavır sergilerler. Bunların en önemlilerinden olan İbnu'l-Esîr'in el-Meselu's-Sâir adlı kitabında her iki belagatçıdan izler taşıdığını görmekteyiz. İbnu'l-Esîr hem lafzın hem de mananın önemini vurgular. Tek kelimenin fasih olabileceğini fakat belîğ olamayacağını, terkinin ise hem fesahatinden hem de belagatından bahsedilebileceğini söyler.²¹ Fasih kelime açık ve anlaşılır olandır. Açıklık ve anlaşılabilirlik kullanım yaygınlığından, yaygın kullanım da kelimenin kulağa güzel gelmesinden dolayıdır.²²

İbnu'l-Esîr'e göre aynı anlama geldiği halde bazı lafızlar güzel kabul edildiği halde bazıları kabul edilmez, örneğin o, yağmurun sıfatları olan “المزنة”, “الديمة” ve “البعاق” kelimelerinden ilk ikisinin kulağa hoş geldiğini üçüncünün ise böyle bir özelliği bulunmadığını iddia eder.²³ Bedevî Tabâne'ye göre İbnu'l-Esîr bu sözleri ile sanki el-Cürcânî'nin tek lafızda fesahat olmaz görüşüne cevap verir gibidir.²⁴ Çünkü o bu kelimeleri izahtan sonra “lafız anlamdan ayrı düşünülemez. Nasıl olur da sen lafız ile anlamın ayırırısın?” şeklindeki muhtemel bir itiraza cevap vererek “ben lafızla manayı birbirinden ayırmadım sadece lafza ait bir niteliği ona verdim. Anlam ise bu lafza bağlı olarak zımnen gelir” der.²⁵

Bunun yanında İbnu'l-Esîr el-Cürcânî'nin kelimelerin terkip değişince güzelliğinin artıp eksildiğine dair görüşünü benimsemekte ve yukarıda kelimelerin terkip içinde güzel olduklarına dair zikrettiği Hud suresi 44. ayetini aynen almakta ve bu ayetteki kelimelerin güzelliğinin terkipten kaynaklandığını İbnu'l-Esîr de kabul etmekte, kendisi de benzer bazı örnekler üzerinde durarak aynı kelimenin bir yerde çok iyi olmasına karşın bir başka yerde güzelliğini koruyamadığını dile getirmektedir. Örnek olarak:

"فاذا طعمتم فانتشروا ولا مستائسين لإحديث إن ذلكم كان يؤذي النبي فيستحيي منكم والله لا يستحيي من الحق"²⁶

“Yemeği yiyince, dağılım. Sohbet etmek için de girip oturmayın. Bu haliniz peygamberi üzüyor, o da size bir şey söylemeye çekiniyordu. Allah gerçeği söylemekten çekinmez.”

²¹ el-Meselu's-Sâir, I/94

²² A.g.e., I/92

²³ A.g.e., I/91

²⁴ el-Beyânu'l-Arabi, s. 205

²⁵ el-Meselu's-Sâir, I/92

²⁶ el-Ahzâb/53

Ayetindeki “يُؤذِي” kelimesi yerinde çok güzel durmasına karşılık, el-Mütenebbi’nin

تَكَدُّ لَهُ الْمَرُوءَةُ وَ هِيَ تُؤذِي وَمَنْ يَعْتَشَقُ يَكْدُّ لَهُ الْغَرَامُ

“Çilesine rağmen aşk nasıl ki aşığa zevk verirse sıkıntılarına rağmen erdemli olmak ona zevk veriyor.”

* Beytindeki “تؤذي” kelimesi yerine hiç uygun düşmemiştir.²⁷

Yine İbnu’l-Esîr bazen aynı anlama gelen ve tek başlarına güzel olan iki ayrı kelimenin her birinin aynı yerde güzel durmayacağını söyler buna Kur’an’dan bazı örnekler verir. Bu örneklerden biri şu iki ayettir;

”جَوْفِهِ فِي قَلْبَيْنِ مِنْ لِرَجَلٍ اللهُ جَعَلَ مَا “²⁸

“Allah insanın içine iki kalp koymamıştır.”

”مُحَرَّرًا بَطْنِي فِي مَا لَكَ نَدَرْتُ إِبْنِي رَبِّ “²⁹

“Ya Rabbi! Karnımda olanı, sadece sana hizmet etmek üzere adadım,”

Ayetlerde geçen “الجوف” ve “البطن” kelimeleri aynı anlama geldikleri, her ikisi de üç harfli oldukları, vezinleri de aynı olduğu halde birbirlerinin yerinde güzel durmazlar.³⁰

İbnu’l-Esîr hem tekil lafzın hem de terkip halindeki lafızların güzellik ölçülerinden bahsetmiştir. Kendinden öncekilerin koyduğu bazı ölçüleri kabul edip, bazılarını ise eleştirmiştir. Özellikle bu konuda İbnu Sinân el-Hafâci’nin koyduğu ölçüleri³¹ temel almıştır.

A- Tekil Lafzın Güzellik Ölçüleri

I- Harflerin mahreçlerinin uzak olması

İbnu’l-Esîr bunu bir güzellik ölçüsü olarak kabul etmemekte ve bu noktada el-Hafâci’ye katılmamaktadır. Çünkü bir kelimenin güzel ve çirkin kabul edilişi mahreci göz önünde bulundurulmadan öncedir. Hiçbir kimse önce harflerinin mahreçlerini bir gözden geçireyim sonra güzellğine hükmedeyim demez. Ayrıca Arapça’da bu kaideye uymayan birçok güzel keli-

²⁷ el-Meselu’s-Sâir, I/167

²⁸ el-Ahzâb/4

²⁹ Ali İmrân/35

³⁰ el-Meselu’s-Sâir, I/164

³¹ Sırrul’Fesâha, s. 60

me vardı Aksine yine Arapça'da mahreçleri uzak harflerden oluşan çirkin kelimeler de vardır.³²

II- Kelimenin Arap örfüne uyması esasını da reddeder ve bu esastan hareketle bir lafzın güzel veya çirkin oluşuna hükmedilemez şekilde görüş belirtir.³³

III- Yine "eğer kelime küçük, gizli ve latif bir şey hakkında ise musağgar olmalıdır" ölçüsünü de sabit bir ölçü olarak kabul etmez ve bunu kullanıcının tercihine bırakır.

VI- Garip Kelimeler; garip kelimelerin hepsinin çirkin kabul edilmesi gerektiğine dair yaygın anlayışın yanlış olduğunu söylemektedir ve garip kelimeleri a) güzel garip b) çirkin garip olarak ikiye ayırmaktadır; Bir takım kelimeler vardır ki onları eskiler de yeniler de kullanmıştır, bu kelimelere garip denmez. İkinci bir grup kelime vardır ki onları eski nesiller kullanmış fakat yeniler kullanmamıştır. Bunları kullanmak araplarca bir ayıp kabul edilmez çünkü bize göre garip olan bu kelimeler eskilerce garip kabul edilmemekteydi. Kur'ân ve hadisin garip kelimeleri bu gruptandır. Üçüncü bir grup kelime daha vardır ki sadece bunlara garip denmez aynı zamanda 'kaba garip' denir. Bu durumda garip kelimeyi çirkin yapan mevcut durumda kullanılmıyor olması değil o kelimenin eskiden de şimdi de kulağa ağır gelmesi ve zevke ters düşmesidir.³⁴ İbnu'l-Esîr bu konuda kendi çağı için bir kural koymakta ve "bedevî Araplar 'güzel garip' kelime kullanırlarsa ayıplanmazlar 'çirkin garip' kelime kullanırlarsa ayıplanırlar, ancak şehirli Araplar iki kısımdan herhangi birini kullanırlarsa ayıplanırlar" demektedir. Kendi tecrübelerine dayanarak bir noktayı daha tespit eder ve; 'güzel garip' kelimelerin şiirde gittiğini ancak nesir ve hitabete uygun düşmediğini söyler.³⁵

V- Mübtezel kelimeler; halkın kullandığı bazı kelimelerdir ki fasih kabul edilmez ve bunlar iki kısma ayrılır:

- a) Dilde belli bir anlam için konulmuş ve halkın sonradan başka bir anlamda kullandığı kelimeler ki bunlar da iki kısımdır; birincisi, söylenmesi çirkin olan kelimelerdir. Bunları halk ilk anlamından çıkarmış çirkin bir anlamda kullanmaktadır. İkincisi, asıl anlamından çıkarılmış ancak yeni anlamı çirkin olmayan kelimelerdir. Bunların kullanılması da çirkin değildir
- b) Halkın kullandığı sıradan, değersiz fakat anlamı çirkin olmayan kelimeler. Bu tür kelimeleri hemen hemen hiç kullanmamış şair yok gibidir. Yine de bu tür kelimeleri kullanmaktan kaçınmak gerekir.

³² el-Meselu's-Sâir, I/174

³³ Age, I/175

³⁴ el-Meselu's-Sâir, I/175-180

³⁵ el-Meselu's-Sâir, I/182

VI- İkinci anlamı çirkin olan müşterek lafızlı kelimeler; bu kelimeleri ikinci çirkin anlamı ortadan kaldıran bir karine olmadan kullanmak güzel değildir.³⁶

VII- Kelimenin harflerinin sayısı: el-Hafâcî'nin bir kelimenin harflerinin sayısı fazla olursa kelimenin güzelliğini kaldıracağına dair olan görüşünü kabul etmez ve onun verdiği çok harfli çirkin kelime örneklerinde güzelliği harf sayısının fazlalığının bozmadığını, kelimenin kendisinin kötü olduğunu söyler. Ayrıca Kur'an'da harf sayısı dokuz veya on olduğu halde güzel olan kelimeler bulunduğunu delil olarak ileri sürer. İmriü'l-Kays'ın şiirindeki "مستزرات" kelimesinin çirkinlik sebebi harf sayısı değil, telaffuzu zor harflerden oluşmuş olmasıdır.³⁷

VIII- Kelimenin harekelerinin hafif hareketlerden oluşması; bir kelime ardı ardına birden fazla hafif hareke kelimeyi ağırlaştırmazken ardı sıra iki ağır hareke kelimenin ağırlaşmasına ve çirkinleşmesine neden olur. Kelimenin yan yana iki harfinin dammeli olması fethalı olmasının aksine kelimeyi ağırlaştırır. Kur'an'da bazı örneklerde yan yana iki dammeli harfin bulunuşu nadir örneklerdendir ve kaideyi bozmaz.³⁸

İbnu'l-Esîr el-Meselu's-Sâir'de bir araya gelen lafızların güzellik ölçülerini sekiz ana başlık altında ayrıntıları ile anlatmaktadır.³⁹ Biz burada onlardan başlıklar halinde bahsedeceğiz;

B- Terkip Halindeki Lafızların Güzellik Ölçüleri

I- Düzyazıda seci, şiirde tasrî: fasılaların aynı harfle bitmesi.

II- Düzyazı ve şiirde tecnîs: lafızda aynı anlamda farklı kelimelerle elde edilen sanat.

III- Düzyazı ve şiirde tersî: birinci kısımdaki lafızların vezin ve kafiyece ikinci kısımdaki lafızlarla aynı olması sanatı.

VI- Düzyazı ve şiirde luzûmu mâ lâ yelzem: seciın bir sonraki aşamasıdır. Yani fasıla harfinden bir önceki harfin de aynı olması sanatıdır.

V- Düzyazıda muvâzene: fasılaların aynı vezindeki kelimelerden seçilmesi.

VI- Düzyazı ve şiirde lafızların farklı kalıplara aktarılarak daha da güzel hale getirilmesi

VII- Düzyazı ve şiirde tekrarlanan harfler: aynı harfin kelamı oluşturan lafızlarda tekrarlanması

³⁶ el-Meselu's-Sâir, I/201

³⁷ el-Meselu's-Sâir, I/205

³⁸ el-Meselu's-Sâir, I/207

³⁹ el-Meselu's-Sâir, I/209

VIII- Terkibi oluşturan kelimelerden bir veya birkaçının bulunduğu yere uygun düşmemesi (tenâfur).

SONUÇ

Lafız-anlam ilişkisi gibi önemli bir konusuna birkaç ileri gelen temsilcisinin görüşleri çerçevesinde değindik. Yukarıda da görüldüğü gibi belagatçılar kelime, cümle ve beyitle ilgili kılı kırk yaran ölçüler ve eleştiriler getirmişlerdir. Fakat klasik belagat anlayışında edebi esere bütüncül bir yaklaşım söz konusu değildir. Değerlendirmeler düzyazıda cümle, şiirde ise beyit biriminin üzerine çıkmamıştır. Çağımızda eskide olmayan yeni edebi türler üretilmiş, mevcut olan türler ise birçok değişime uğramıştır. Örneğin bugün artık düzyazıda roman, hikaye, öykü, tiyatro gibi yeni türler vardır ve bu türleri bütüncül olarak ele almadan incelemek mümkün değildir. Mevcut olan şiir ise eskisi gibi aruzla yazılmamakta ve kafiye ölçüsüne bağlı kalınmamaktadır. Artık günümüzde bir edebiyat eseri dilbilimsel (linguistics), deyişbilimsel (stylistics) ve yorumbilimsel (hermeneutics) gibi çok değişik açılardan ele alınmaktadır. Eski ölçülerin yeni türlere tam uymadığını gören Arap eleştirmenler de 20. yy. başlarından itibaren belagatın yerine koyabilecekleri yeni ölçü arayışlarına girmişlerdir. Bu arayışları bir başka çalışmaya konu etmeyi düşünüyorum.

KAYNAKLAR

Abdulkâhir el-Cürçânî, Delâilu'l-İcâz, M. Reşid Rızâ tahkiki, Beyrut 1981

Bedevî Tabâne, el-Beyânu'l-Arabî, Beyrut 1986

el-Câhız, el-Beyân ve't-Tebyîn, Beyrut 1968

_____, el-Hayevân, Abdusselâm Muhammed Hârûn tahkiki, Beyrut 1988

İbnu Sinân el-Hafâcî, Sırru'l-Fesâha, Ali Fevde tahkiki, Kahire 1994

İbnu'l-Esîr, el-Meselu's-Sâir, Ahmed el-Hûfî ve Bedevî Tabâne tahkiki, Kahire ts.